

Szöllősy Vágó László

A GYERMEKPSZICHOLOGIÁTÓL
AZ ANTIPSZICHIÁTRIÁIG

Biblioteka Psiha, Naprijed, Zágráb, 1980.

A pszichológiának hosszú a múltja, de rövid a története — olvastam valahol. Ez a hosszú múlt, mely évezredek távolába nyúlik vissza, az emberi viselkedés *megértésére* való törekvés, tulajdonképpen a rég múlt és korunk mindennapjainak népszerű pszichológiája, mely íróknak, filozófusoknak, nevelőknek és tudósoknak volt és van segítségére — mindenkinek, aki emberekkel dolgozott és dolgozik. A pszichológia — mint tudomány — története annál rövidebb: alig egy évszázaddal ezelőtt differenciálódott. Az emberi viselkedés *megmagyarázását* tűzte ki célul, és jóllehet ma is nap mint nap meg kell küzdenie önmaga elismertetéséért, fejlődése extenzív tendenciájú; nemcsak abban az értelemben, hogy mind többen kerülnek vonzerejébe, hanem abban is, hogy mind több tudományterülettel kerül integrális kapcsolatba, melyek saját problémáik megoldásában keresnek (és találnak) benne méltó partnerre.

Egy tudomány tekintélyének fokmérőjeként összeszámolhatjuk, hány egyetemi katedrával rendelkezik nálunk vagy a világon, hány tudományos intézetet és tudóskutatót mondhat magáénak, népszerűségének és az iránta való érdeklődés növekedésének azonban legbiztosabb mutatója a vele kapcsolatos tudományos és ismeretterjesztő könyvkiadás. Ha ilyen szemmel lapozzuk át az idei belgrádi könyvvásár katalógusát, arról győződhetünk meg belőle, hogy a pszichológia iránti érdeklődés nálunk emelkedik.

A vásáron bemutatott pszichológiai tárgyú könyvújdontságok egyike a zágrábi Naprijed Könyvkiadó hat kötetes Biblioteka Psiha sorozata, mely több mint másfél ezer oldalon, hat — szinte kivétel nélkül más-más irányzathoz tartozó — pszichológus, pszichiáter és orvostudós munkáját nyújtja át az olvasónak. A művek többsége a mögöttünk álló évtizedben keletkezett, illetve — ha korábban íródott — a hetvenes években újra kiadásra került, ami bizonyos értelemben szavatolja, hogy az olvasó nem pszichológiatörténeti kuriózumot kap kézhez, hanem az élő pszichológia lapjait nyitja fel. A szerzők mindegyike a tudományos

ismeretek kiváló tolmácsolója, könnyed stílusban közli a pszichológia és a pszichiátria legfrissebb ismeretanyagát (természetesen ki-ki a maga sajátos szemszögéből), s ezáltal nemcsak a szakemberekhez szól, hanem közlése hozzáférhető a pszichológiai tudományokban kevésbé jártas olvasó számára is.

Tekintettel arra, hogy a sorozat szerzőinek nálunk alig jelent meg eddig műve, a könyvek vázlatos tartalmi áttekintése mellett igyekeztünk magukat a szerzőket is bemutatni, mint ahogy a sorozat szerkesztői is tették minden könyv utószavában.

R. May: Psihologija i ljudska dvojba
(Psychology and the Human Dilemma)

Amennyiben elfogadjuk azt a megállapítást, hogy az egzisztencializmus a válság filozófiája, és Mayt nézetei alapján — jóllehet önmaga hevesen tiltakozik az ellen, hogy bármely pszichológiai vagy filozófiai irányzathoz sorolják — egzisztencialistának tekintjük, személyében a válságpszichológia egyik jellegzetes képviselőjét ismerhetjük meg, és ezt könyve nemhogy cáfolná, inkább alátámasztja.

Az egzisztencializmus alapját képező fenomenológiai eszméknek a lelki zavarok tanulmányozásában és gyógyításában való alkalmazását illetően May rendkívül befolyásos személyiségnek számít, függetlenül attól, hogy messzemenően következetes az ember terapeutikus, és egyáltalán: filozófiai megközelítésében. Sokirányú elfoglaltsága ellenére (pszichoanalitikus, sőt felkészítő analitikus, előadó), jelentős funkciókat töltött be a pszichológusok és pszichoanalitikusok egyesületeiben, neves egyetemeken vállalt tekintélyes megbízásokat. Szóban forgó könyve is nagyrészt korábbi előadásai és megjelent cikkei szintéziseként állt össze.

A dilemmát az embernek az a képessége okozza — fejt ki May, könyve első fejezetében —, hogy önmagát egyidejűleg szubjektumként és objektumként éli át. A filozófia nyelvén ez azt jelenti, hogy a szubjektum átéli saját „világban-létét” (In-der-Welt-Sein). A fenomenológia módszereit alkalmazó kutató — és May is szívesen él velük — a tudat struktúrájaként másra-irányultságát (intencionalitás) emeli ki. Az egzisztencia másik lényeges vonása az, hogy transzcendentál: saját határai túllépésére törekszik. A vallásos egzisztencialistáknál a transzcendentális az isten, az ateistáknál (például Sartre-nál) a semmi — üresség, hiány. Az elmondottakból következik a személyiség és a szabadság problémája: szabadnak lenni (egzisztenciának lenni) annyi, mint önmagunk lenni. Ez a szabadság viszont súlyos teher: az embernek állandóan az ár ellen kell úsznia, mert ellenkező esetben: ha lemond magáról mint személyiségről, ha megszűnik önmaga lenni, olyanná válik, és csakis akkor válhat olyanná, mint „mindenki”. A szabadság tehát potenciálisan magában hordozza a szorongást is — vezethető le a következ-

Egyes történelmi korokban — és ilyen a mi korunk, a XX. század közepe is, írja May — a létdilemmák kifejezettebbé, kínosabbá, nehezebben leküzdhetővé válnak. Ezeknek a belső átélése a szorongás állandó forrása. Itt is fontos megkülönböztetni a *normális szorongást* (mely arányban áll a fenyegető veszéllyel) a *neurotikus szorongástól*. Ez utóbbi olyan reakció, mely nem áll arányban a veszéllyel, elfojtással és más belső pszichikus konfliktusokkal jár. A gyógyításnak sem lehet tehát az a célja, hogy a páciens megszabadítsa szorongásaitól, hanem hogy segítségére legyen megszabadulnia neurotikus szorongásaitól, lehetővé téve, hogy szembenézhesen normális szorongásaival. „A pszichoterápia nemcsak olyan tudás és készség, mellyel azokon segítünk, akik számára a létezés dilemmái túl komolyakká és nehezekké váltak, hanem együtt a dilemmák megértésének nagyszerű, talán leggazdagabb forrása is, mely módot nyújt arra, hogy az ember felülkerekedjen rajtuk” — fogalmazza meg May a pszichoterápia lényegét.

R. May könyve — függetlenül attól, hogy gyakran bukkanunk benne epés megjegyzésekre, ideológiai vonatkozásaiban pedig olyan kifejezésekre, melyekkel eleve nem érthetünk egyet —, egészében véve figyelemzetésként is felfogható: az embert saját élményvilága fényében kell látni, megérteni.

A. Crowcroft: Razumije vanje ludila
(The Psychotic — Understanding Madness)

A. Crowcroft nagy műveltségű, gazdag tapasztalatokkal rendelkező gyakorló pszichiáter — pszichológiát és orvostudományt tanult, gyermekpszichiátriára szakosította magát, majd kiszélesítette a pszichopatológiára. Jól ismeri a pszichózisok területét és kiváló íráskészsége révén sikerrel tud eleget tenni önmaga által vállalt, cseppet sem könnyű feladatának: a legváltozatosabb műveltségi szintű, az előismeretek tekintetében legalább ennyire heterogén olvasóközönség számára írni az elme- és lelki bajok végtelenül bonyolult belső mechanizmusáról, sőt nemcsak írni róluk, hanem meg is magyarázni őket.

A pszichózisok, és ezzel együtt a pszichotikusok (pszichózisokban szenvedők) megértésének első akadálya az — fejt ki véleményét már könyve bevezetőjében A. Crowcroft —, hogy az elmezavart sokan még ma is inkább erkölcsi, mint gyógyászati kérdésként értelmezik. Amikor valakire azt mondják „megőrült” — ebben benne van az is, hogy bűnös, nevetséges, rossz vagy ostoba; nem fogják fel, hogy betegségük éppúgy nem szándékosan előidézett eltérés a normálistól, mint a tüdő- vagy a vakbélgyulladás. Még nagyobb baj, hogy a pszichotikusok többsége sem tartja magát betegnek. Az elmebaj, az őrületség, a holdkórosság hosszú időn át érzelmileg túlterhelt fogalom volt, a társadalomból való kirekesztés a gyógyítás legkritikusabb tényezőinek egyikévé vált. A humanitás azt igényli, hogy a megtagadás, az elszigetelés, a kirekesztés

helyébe a gondozás, ápolás, gyógyítás lépjen. Ennek azonban a megértés az előfeltétele — ezt a rendeltetést szánta könyvének a szerző.

A normális, a neurotikus és a pszichotikus személyek leírásával kezdődik a könyv lényegi része. Amíg a gyógyászat a betegséget kiváltó okok felkutatására törekszik és azok felszámolására, addig a pszichiátriai kórisme és klasszifikáció gyakran még ma sem az okokon, hanem a tüneteken alapul — mutat rá az egyik alapvető problémára, majd ő maga is a tünetek leírásával mutatja be a pszichikus zavarok néhány általános típusát. Az affektív és a mániás-depresszív pszichózisok, a szkizofrénia különböző típusai és a gyermekkori pszichózisok tüneteinek ismertetése után az organikus (szervi eredetű) és a kábítószeres (elsősorban a hallucinogén narkotikumok) által kiváltott lelki zavarokkal ismerkedhetünk meg, majd a kulturális-szociális hatásoknak a viselkedésre és a lelki zavarokra gyakorolt szerepét világítja meg.

A könyv második része a pszichotikus személyek érzelmi állapotának dinamikáját vetíti elénk, a fejlődés folyamatában, a gyermekkortól kezdődően és oda visszavezetve, majd a szkizofrénia természetének megértésébe vezeti be az olvasót.

A pszichotikusokról való társadalmi gondoskodás múltjának és jelenének három jellemző formájával ismerkedhetünk meg a könyv harmadik részében. Az ápolás-gondozás két fő célja az volt, hogy a beteget önmagától, illetve hogy a környezetet a betegről megvédje. Segítünk-e a szkizofrénias betegen azzal, hogy elzártuk a világtól, hogy 17—18 hasonló állapotban lévővel zártuk egy szobába? — teszi fel a kérdést a szerző. — A környezetnek az ő számukra is van jelentősége, az elszigetelés a valósággal való utolsó szál eltépését is jelentheti. Ez a pszichiáter számára is megterhelés, hiszen ő — ellentétben az orvosok többi kategóriáival — kénytelen nap mint nap együtt lenni „orvosi kudarcaival”.

Megismerkedhetünk a pszichiátriában ma általában alkalmazott két gyógymód jellegzetességeivel: a fizio- és a pszichoterápiával. Mindkettő hívei meglehetősen kizárólagosan vallják saját gyógymódjuk helyességét. Nem tudni, melyikük az elfogultabb, holott hasznosabb volna minden eszközt felhasználni, hogy segítségére legyenek a betegeknek megküzdeni betegségükkel és annak társadalmi következményeivel — idézi a szerző Fish professzor véleményét.¹ A modern pszichiátriában egyaránt helye van a fizioterápiának (elektrosokkos és gyógyszeres kezelés, neurokirurgia) és a pszicho-, valamint a szociális terápiának is — bizonyítja, és állítását angliai példákkal illusztrálja.

Az öregkori pszichózisok feldolgozását az indokolja, hogy az életkor hosszabbodásával mindinkább a társadalom figyelmének homlokterébe kerül ez a kérdés, éppúgy, mint az öregedés egyéb gyógyászati, társadalmi és pszichológiai konzekvenciái is.

Hogy megérthessük az elmezavart (mint betegséget), az emberi természetet kell megértenünk, mert az elmezavarok az emberi természettel állnak szoros kapcsolatban, bizonyos értelemben belőlük következnek

— írja könyve zárószavában. A. Crowcroft. A civilizáció része az is, hogy ne tagadjuk meg azokat az embereket, akik nálunk nehezebben alkalmazkodnak a világ változásaihoz.

H. J. Eysenck: Upotreba i zloupotreba psihologije
(Uses and Abuses of Psychology)

A pszichológia alkalmazása és meggyalázása lehetne Eysenck könyvének adekvát magyar címe — meghökkentő és elolvasásra ingerlő, mint ahogy meghökkentően merészek többi munkái is. A behaviorista hagyományok alapján álló szerzőt a pszichoanalízis legagresszívabb ellenzői között tartják számon. Nem meglepő, hogy róla és munkájának értékéről is megoszlanak a vélemények: egyesek dicsérik magas fokú tudományos szigorát, mellyel pszichológiai kísérleteit vezeti, mások — éppen ellenkezőleg — azzal vádolják, hogy hipotézisei alátámasztása érdekében még a vizsgálati eredmények „megkozmetikázásától”, sőt beállításától sem riad vissza. De az eltérő véleményektől függetlenül, abban úgyszólván mindenki egyetért, hogy Eysenck a személyiséglélektan legtermékenyebb kutatója — ha nem az egész világon, úgy Nagy-Britanniában. Kezdetről fogva a személyiség, a tanuláselméletek és az abnormitás pszichológiája foglalkoztatta; az egyéni különbségek tanulmányozásával, még inkább merész következtetéseivel nemcsak elismerést, hanem ádáz ellenségeket is szerzett magának.

Eysenck munkásságának elméleti, tapasztalati és kísérleti jellege különösen három területen nyilvánul meg: megalkuvás nélküli törekvés a tudományos-empirikus pszichológia felé, az emberi viselkedés kísérletileg ellenőrzött általános törvényszerűségeinek feltárásával; ennek az elvnek a következetes alkalmazása saját tudományos és kutatómunkájában, ami a személyiség alapvető dimenzióinak feltárását eredményezte: végül pedig személyiségelméletének alkalmazása a viselkedési zavarok gyógyításában.

A nálunk most megjelent Eysenck-mű a szerző munkamódszerét és felfogásmódját tükrözi, tudományos kíváncsiságáról és széles érdeklődési köréről tanúskodik, egyúttal megkísérli demisztifikálni a pszichológiát, mely nem mágia és nem kuruzslás — mint ahogy egyes „népszerűsítői”, akiknek a pszichológiához mint tudományhoz vajmi kevés közük van, beállították —, hanem egy viszonylag fiatal tudomány, mely fejlődése jelenlegi szakaszában még nem képes minden felmerülő kérdést megválaszolni, de amely mind több kérdésre talál megnyugtató választ.

Mit mérnek az intelligenciatesztek, melyek az elsődleges értelmi képességek, mi a tesztek prognosztikus értéke, örökölhető-e az intelligencia — olyan kérdésekkel találkozunk a könyv első részében, melyek a pszichológiával csak esetlegesen kapcsolatba kerülő laikusokat is foglal-

koztatják. A problémák sokoldalú bemutatása ellenére sem kapunk megnyugtató választ: a kísérleti kutatások olyan nagy számú ismeretlen tényezővel kénytelenek számolni, hogy a kiinduló hipotézist meggyőzően nem sikerült sem bizonyítani, sem cáfolni.

A pszichológia a pályaválasztás szolgálatában szintén olyan téma, mely a szakembereken túl a szülők, a pedagógusok, úgyszólván az egész társadalom érdeklődésére tart igényt — az utóbbi időben nálunk is. Polemizáló hangnemben ismerteti velünk a szerző az alkalmazási vizsgálatok, az egyetemi hallgatók tesztek útján történő kiválasztása, a munka, a termelékenység és a motiváció pszichológiai vonatkozásainak kérdéseit, gyakorlati példák bemutatása útján.

A normálistól eltérő viselkedés tárgyalásakor Eysenck amellet, hogy a „normális” és az „abnormális” fogalmi meghatározásának viszonylagosságára hívja fel a figyelmet (gazdagon illusztrálva Kinsey-nek a szexuális viselkedéssel kapcsolatos közismert vizsgálati anyagával), a pszichoterápia hatásának bemutatásáról csakhamar áttér a pszichoanalízis éles bírálatára. Ezt a „pszichológia jövőjéért” való aggodalommal indokolja. Mert bármennyire igyekezzenek is elhatárolni magukat a pszichológusok a pszichoanalitikusok nézeteitől, a társadalom gyakran nem tesz közöttük különbséget... Mi a nem jó a pszichoanalízisben? — Az, hogy nem tudomány — zárja le könyve harmadik részét.

A negyedik rész különösen izgalmas témákat ígér: a nemzeti jelleg és a vele kapcsolatos sztereotíp előítéletek, az antiszemitizmus pszichológiája, a Gallup körkérdései és a közvélemény, végül pedig a pszichológia és a politika összefüggései — mind olyan kérdések, melyekkel az újságolvasó, a tévénéző, a rádióhallgató nap mint nap találkozik; természetes hát, hogy érdeklődéssel fordul a tudományos okfejtés felé. Mindegyik kérdéscsoport valamilyen vonatkozásában az előítéletekkel áll kapcsolatban — állítja (és igyekszik bizonyítani is) Eysenck. A modern közvéleménykutatás rövid történetének bemutatása mellett megismerkedhetünk a mintavétel, az adatfelvétel és -feldolgozás módszereivel és technikájával is.

A könyv utolsó fejezetében a pszichológia és a politika viszonyát a tudomány és a „politikai credo” összeütközéseként mutatja be a szerző, gazdagon illusztrálva a hitleri német, a sztálinista szovjet, de ugyanígy a közelmúlt amerikai és angliai oktatási rendszeréből vett példákkal is. Megjegyzendő, hogy a politikai rendszerekkel kapcsolatos inszINUÁCIÓI, sőt mi több: következtetései, olyan fokú elfogultságról tanúskodnak, amire a pszichológiában járatlan olvasó is könnyen felfigyelhet.

D. W. Winnicott: Dijete, obitelj i vanjski svijet
(The Child, the Family and the Outside World)

Winnicott a gyermekgyógyász szakorvosi tudását és a pszichoanalitikusnak a probléma mélyére hatolás képességét egyesíti magában nagy-

szerű közlőképességgel, ami megkönnyíti számára, hogy kutatómunkája eredményeit, orvosi praxisa tapasztalatait a tudós világ számára is érdekesen, de a laikusoknak is érthetően adja közre. Most megjelent könyve legnagyobb részét a BBC számára készített beszélgetéseit tartalmazza. Ezek könyv formájában először 1957-ben jelentek meg, azóta csak Angliában három új kiadást értek meg.

Winnicott 1923-ban kezdett gyermekgyógyászattal foglalkozni, ugyanabban az időben kezdi meg pszichoanalitikusi felkészülését. Ez a pszichoanalízis világméretű expanziójának időszaka: Freud ekkor dolgozza ki az élet- és halálösztön elméletét, a személyiség szerkezetének hipotézisét (ego-id-szuperego), Budapesten Ferenczi működése révén nyílnak új lehetőségek a pszichoanalízis előtt, Angliában pedig a Brit Pszichoanalitikus Társaság munkája vesz új fordulatot Melanie Klein érkezésével; csakhamar csatlakozik hozzá az akkor még fiatal Winnicott is, klinikai praxisára alapozott első munkájával (Gyermekkori zavarok). Későbbi munkáiban sem szakad el a gyakorlattól, és most kiadott könyvének is ez a legfőbb értéke: közel fél évszázados tapasztalatait szintetizálja benne, mely idő alatt mintegy 60 000 újszülött, gyermek, szülő és nagyszülő életével, sorsával került aktív kapcsolatba.

Célkitűzéseit könyve előszavában fejt ki: segítségére lenni a fiatal anyának, aki első vagy második gyermekét hozza a világra, és maga is segítségre szorul. „Könyvem nyelvezete a gyermeki beszéd fejlődéséhez hasonlóan változik — írja — a csecsemőgondozás bensőséges nyelvezetétől az idősebb korú gyermekhez fűződő szabadabb kapcsolat irányában.”

A könyv első része — Az anya és gyermeke — nemcsak terjedelemben foglal el legtöbbet a könyvből, hanem szerzőnk is ennek az életkori szakasznak, az itt kialakuló kapcsolatoknak tulajdonít legnagyobb jelentőséget. „Az, hogy a gyermekből, fejlődése befejeztével egészséges, önálló, a társadalmi közösséghez hű felnőtt lesz-e, teljes egészében kezdeti fejlődésétől függ...” Ebben a kizárólagosságban persze semmi meglepő sincs: a pszichoanalízis álláspontján álló szerző erre a kérdésre csak így tekinthet. Hogy milyen részletekbe menő aprólékossgal foglalkozik Winnicott ezzel az életkori szakasszal, annak szemléltetésére elég csak a fejezetcímeket felsorolnunk: Egy férfi szemével; Saját magzata megismerése; A csecsemő mint fejlődő lény; A csecsemő táplálása; Hova jut az élelem; Az emésztési folyamat befejezése; Részletesebben a csecsemő táplálásáról; A szoptatás; Miért sír a csecsemő; A világ kis adagokban; A csecsemő mint személy; Az elválasztás; Még néhány gondolat a csecsemőről mint személyről; A csecsemő veleszületett személyessége; Ösztönök és normális zavarok; A kisgyermek és a felnőttek.

A könyv második része, A család, az apa szerepének elemzésével kezdődik, kitér a szülők és a gyermekek mércéinek különbözőségére, megismerkedünk a normális gyermek, az egyke, az ikrek problémáival, a játékkal, mint a gyermeki tevékenység megnyilvánulásával, a gyer-

mek nemiségével, a gyermeki hazugságokkal és lopással, és eljutunk az önállósulásra való törekvés első megnyilvánulásaihoz.

A külső világ címet viselő harmadik részt akár specifikus nevelés-
lélektani kézikönyvnek is tekinthetnénk (melyben a specifikumot —
talán felesleges is hangsúlyozni — a pszichoanalitikus kiindulópont
képezi).

Winnicott könyvének legnagyobb érdeme, hogy a gyermekpszicholó-
gia, a pszichiátria és a pszichoanalízis ismereteit a szülők, a pedagógu-
sok, gyermekápolók és szociális gondozók számára érthető nyelven
közli, hozzáférhetővé téve ezzel éppen azok számára, akik legtöbb hasz-
nát látják.

T. S. Szász: Ideologija i ludilo

(Ideology and Insanity) — Članci o psihijatrijskoj dehumanizaciji

Thomas Szász (Szász Tamás; Budapesten született 1920-ban) nem ismeretlen a hazai olvasóközönség előtt: két évvel ezelőtt adta ki a belgrádi Vuk Karadžić Könyvkiadó Etika psihoanalize című könyvét, de folyóiratokban közölt tanulmányait is élénk érdeklődéssel kísérik. Ezt az érdeklődést elsősorban talán annak köszönheti, hogy minden könyve kihívás. Nincs a földön egyetlen kétségbevonhatatlan isten sem, nincs cáfolhatatlan tekintély, sem megváltoztathatatlan tudományos tétel — vallja Szász; erényei is elsősorban a hagyományos pszichiátria és a társadalmi előítéletek éles bírálatában, ezek kreatív tagadásában nyilvánulnak meg.

Szóban forgó könyve célkitűzéseit maga a szerző fogalmazza meg: megmagyarázni a mentális betegségek konceptusát, felkutatva e konceptus történelmi forrásait, erkölcsi implikációit és stratégiai szerepét.

A két világháború között, de kiváltképp a második világháborút követően kezdődött meg a pszichiátria világméretű expanziója, aminek a következményeként — elsősorban Nyugaton — az élet minden nehézségét, problémáját pszichiátriai esetként kezelik, mintha az egész életút egy folyamatos betegség volna, mely a fogamzással kezdődik és a halállal zárul, és amely út minden lépésén orvosi (elsősorban elmeorvosi) beavatkozásra volna szükség — vetíti elénk a nyugati társadalom torzképét Szász, de még tovább is megy: „A modern pszichiátriai ideológia a hagyományos keresztény ideológia átültetése a tudományos korszakba. E szerint az ember nem bűnben, hanem betegségben fogamzik, a siralom völgye helyett a betegségek völgyében éli le életét. És miként valaha a bölcsőtől a sírig lelkiatyja vezette, ezt a szerepet most az orvos veszi át. Röviden: a Hit korának ideológiája vallásos; technológiája klerikális; szakembere a pap — az Őrületség korának (sic) ideológiája orvosi; technológiája klinikai; szakembere a pszichiáter.”²

Az elmebaj mítoszát (ilyen cím alatt jelent meg legjelentősebbnek tartott könyve) a most kiadott műben is részletes alaposággal dolgozza

fel. Az elmebajok fogalmát általában az agy megbetegedéseiből vezetik le, melyek a gondolkodásban és a viselkedésben okoznak zavarokat, tehát elsősorban az agy és nem a lélek betegségei. Ezt a nézetet vallják sokan a modern pszichiáterek közül is, de széles körben értelmezik az elmebajt úgy is, mint ami alapjában különbözik az agy megbetegedéseitől: a személyiség deformálódása, emberi diszharmónia. Melyik az igaz? — A betegség fogalmába beletartozik az eltérés valamilyen normától. A fizikai betegségek esetében ez a norma az emberi szervezet szerkezeti és funkcionális épsége. A mentális megbetegedések esetében sokkal bonyolultabb feladat viszonyítási normát találni; annyi biztos, hogy ezek a normák pszicho-szociális, etikai és jogi komponensekből tevődnek össze. A mentális betegség tehát valamilyen pszicho-szociális és etikai szabványtól való eltérés, orvoslását mégis gyógyászati eszközöktől és módszerektől várjuk! Márpedig a pszichiátria sokkal szorosabb összefüggésben áll az etikával, mint az orvostudomány. (Pszichiátria alatt Szász az élet problémáival foglalkozó tudományt érti; az agy megbetegedései nem tartoznak ezek közé — azokkal a neurológiának kell foglalkoznia.)

A pszichiátriát a szerző morális és társadalmi vállalkozásként definiálja, és mint ilyen, gyakorta kerül az egyén és a csoport konfliktusának gyújtópontjába. Mivel a mentálhigiénia a társadalom, sőt: az állam funkciója, természetes, hogy az állam morális és gazdasági-szociális érdekeit képviseli, így a pszichiátria — ezúttal már a büszke szociális pszichiátria nevet viseli — nagyrészt az egyén feletti ellenőrzés eszközévé válik. A mentális egészség az amerikai társadalom új ideológiájává vált — állítja Szász, az eszméket társadalmi mozgatóerőkként értelmezve —, a pszichiátriának pedig fanatikus hívei és ádáz ellenségei vannak. Állítását gazdagon illusztrálja, saját praxisából vett példákkal (Szász ismert pszichoanalitikus is).

Az elmebaj elítélésében odáig jutottunk, hogy a bűnténytől sem riadunk vissza — fakad ki a szerző, emberiség elleni büntettként aposztrofálva az elmebajosok kényszer útján történő elszigetelését, gyógykezelését, a személyi szabadság korlátozásaként a pszichiátriai klasszifikálást, hamleti kérdéssel zárva könyvét: Merre tovább?

D. Cooper: Psihijatrija i antipsihijatrija (Psychiatry and Anti-Psychiatry)

A sorozat szerzői sorában a legfiatalabb (1931-ben született) David Cooper új fogalmat teremtett a pszichiátriában — vagy inkább a pszichiátria ellen? — az antipszichiátriát. Alapvető változásokat követelt kezdetben a betegek, később egyáltalán az ember felszabadításáért, az elnyomás és kizsákmányolás minden formája alól, közben mindinkább eltávolodott a pszichiátriától és a napi politika forgatagába került: a „forradalmi góccok” létrehozásának lett a híve.³

A pszichiátria és az antipszichiátria című könyvében (az első kiadás éve 1967.) Cooper a szociális megrokkánásoknak azokat a folyamatait vizsgálja, melyek az egyént skizofrénné teszik, ezt az állapotot pedig a későbbi gyógyászati eljárás megerősíti. A könyv empirikus-gyakorlati háttere az úgynevezett „Villa-21.” elmeógyógyintézetben folytatott antipszichiátriai kísérletsorozat. A „Villa-21.” egy 2100 ágyas London környéki elmeógyógyintézet viszonylag független, kísérleti céllal létrehozott részlege volt, melyben 15—20 éves fiatalokat kezeltek — skizofréneket, ifjúkori emocionális és személyiségzavarban szenvedőket. Cooper négy évig vezette ezt a részleget, az intézményesített pszichiátriában teljesen új, azzal szembenálló — antipszichiátriai — módszerek és eszközök alkalmazásával.

A kísérlet részletes ismertetését néhány tanulmány vezeti be: Az erőszak és a pszichiátria; A család és a skizofrénia; Tanulmány egy családról; A rokkant⁴, a család és a kórházi osztály, melyek vaslogikával vezetik az olvasót a könyv főrészének tekinthető antipszichiátriai kísérlet tárgyalásáig, miközben mind otthonosabban mozog Cooper terminusainak rendszerében, mely — és ez is egy jellemző sajátosság — csak nyelvi formájában azonos a pszichológiában-pszichiátriában használatos terminológiával, tartalmában azonban általában mást jelent.

Meghökkenítő tény, hogy ez a könyv Coopernek — legalábbis pillanatnyilag úgy tűnik — hatyúdala volt: visszavonult a közéletől és hosszú ideje tudományos vonatkozásokban sem ad hírt magáról. Nem tudni, hogy a politikai vagy a szakterületi meghasonlás következtében zárkózott-e el, vagy rendelőjének magányában újabb kihívásra készül. Sokat nyernénk, ha ez utóbbi volna az igaz, mert kritikátlan ábrándozásait, politikai és társadalomelméleti tévelygését is tiszteletreméltóvá teszi a cél, mely vezérelte: emberibbé tenni a társadalmat, jobba az embert, tevékenysége és élményvilága minden szintjén.

*

Muradif Kulenović, a sorozat társszerkesztője, Nietzschének Carl Fuchshoz írt levelét idézve (...ha egyszer valami véletlen folytán olyan helyzetbe kerülsz, hogy írnod kell rólam (...)) jellemezheted, bemutatathatsz, de ne értékelj...) figyelmeztet: „Nietzschének ezt a megjegyzését meg kellene szívlelniük a jegyzetek és visszaemlékezések szerzőinek, amikor olyan emberekről írnak, akiknek életműve munkájukban, alkotásaikban maradt ránk. Kevesen vannak, akik nem esnek ebbe a hibába; mindannyian többé-kevésbé értékelnék is...”⁵

A könyvek bemutatásában — legalábbis a tartalmi-szakmai vonatkozásokat illetően — magam is arra törekedtem, hogy ne lépjem túl a bemutatás, az ismertetés határait. Egyébként is, a sorozat szerzőinek más-más pszichológiai irányzatot képviselő nézetei ismertetésével, párhuzamba állításával, a magyarázás és magyarázkodás olyan labirintusába keveredtem volna, mely kilátástalanná tette volna alapvető céltom

elérését: a sorozat ismertetését. Vétkes mulasztás volna azonban szemet hunyni afelett, hogy a szerkesztők (egy-két kivétellel) elmulasztották figyelmeztetni az olvasót a sorozat szerzőinek ideológiai hovatartozását illetően. Ezek a szerzők nemcsak kutató tudósok, hanem közéleti emberek is, akik eszmei hovatartozásukat sem igen rejtik véka alá: „A kommunizmus éppen látszólagos »tudományosságával« vonz sokakat, és nem volna szabad megengednünk, hogy Marx dialektikus materializmusának hamis racionalizmusa és élettől elvonatkoztatott elmélete lépjen az igaz tudomány helyébe, kiapassza a lelkesedést, amire a modern demokrácia megteremtésében olyan nagy szükség van” — olvashatjuk Eysenck könyvének 177. oldalán. Másutt, másik kötetben burkoltabb formában találunk olyan utalást, melyből rájöhethetünk, hogy számunkra idegen ideológia talaján álló szerző könyvét olvassuk.

A pszichológiában és a filozófiában jártas olvasó számára ezek nem jelentenek buktatót, de a jóhiszemű laikus olvasót figyelmeztetni kell arra, hogy X vagy Y szerző egyes következtetéseit fenntartással fogadja. Ismétlem: figyelmeztetésre gondoltunk nem cenzúrára. Csak ebben az esetben felelne meg a sorozat maradéktalanul alapvető rendelkezésének: pszichológiai, pszichiátriai ismeretterjesztésnek.

Szorosan ezzel függ össze, hogy a közlés színvonala művenként változó: egyiket úgyszólván kézikönyvként használhatja nemcsak a pedagógusnövendék, hanem bármelyik olvasni tudó szülő is, másiknak az abszorbeálása még a pszichológus számára is komoly szellemi erőfeszítést jelent, ami — ha nem is megbocsáthatatlan hiba — megtöri a sorozat jogosan elvárt homogenitását.

Mindent összegezve: a sorozat érdekes betekintésre nyújt lehetőséget a nyugati pszichológia és pszichiátria áramlatainak és irányzatainak világába, melyek azonban egymásnak gyakran ellentmondó téziseikkel zavarba ejthetik az egzakt megfogalmazást igénylő, a pszichológia iránt érdeklődő, de alapjában véve laikus olvasót, emellett ideológiai kételeyeket is ébreszthetnek benne, melyek eloszlására a kiadónak és a szerkesztőnek eleve gondolnia kellett volna.

Jegyzetek

¹ F. J. Fish: Schizophrenia, London, 1962.

² 13. o.

³ A „forradalmi gócok” autentikus személyiségek spontán, független csoportjai, melyekben Cooper, a hetvenes évek nyugati teoretikusaihoz hasonlóan a forradalmi fordulatok alapvető potenciálját, a szocialista jellegű forradalom legszilárdabb támaszát látja.

⁴ Mentális rokkantat értve alatta.

⁵ Winnicott, 244. o.